

УДК 332.14

Онiщенко М.Л.

кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки  
ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету

Мартиненко В.О.

кандидат наук з державного управління, доцент,  
доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки  
ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету

## ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

## PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT TOURISM IN UKRAINE

### АНОТАЦІЯ

Стаття висвітлює питання сучасного стану, тенденції та динаміку розвитку туристичної галузі в Україні. Розкриває питання актуальності розвитку туризму в державі. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні. Окреслено можливі та найбільш доцільні напрями розвитку вітчизняної туристичної сфери.

**Ключові слова:** туризм, зелений туризм, рекреація, туристичний ринок, туристична інфраструктура.

### АННОТАЦИЯ

Статья освещает вопросы современного состояния, тенденции и динамику развития туристической отрасли в Украине. Раскрывает вопрос актуальности развития туризма в стране. Определены основные проблемы и перспективы развития туризма в Украине. Определены возможные и наиболее целесообразные направления развития отечественной туристической сферы.

**Ключевые слова:** туризм, зеленый туризм, рекреация, туристический рынок, туристическая инфраструктура.

### ANNOTATION

The article highlights the current state, trends and dynamics of the tourism industry in Ukraine. The issue of the relevance of tourism development in the state is expanded. The main problems and prospects of tourism development in Ukraine are determined. Possible and most expedient directions of development of the domestic tourist sphere are outlined.

**Keywords:** tourism, green tourism, recreation, tourist market, tourist infrastructure.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах питання туризму та подорожей стоять поряд із такими поняттями, як освіта, культура та мода. Сьогодні не тільки модно подорожувати та поповнювати власний фотоархів новими місцями, але і вважається, що освічена людина не може дивитися на світ з одного боку, вона має рухатися вперед, щоразу змінюючи ракурс своїх поглядів на довкілля за рахунок подорожей. Тому туристичний бізнес набуває концептуально нового значення і потребує максимальної уваги для підвищення якості вітчизняного туризму. Проте поруч зі світовою тенденцією розвитку туристичної індустрії український туризм суттєво програє в конкурентній боротьбі провідним державам світу не лише за рівнем розвитку туристичної інфраструктури, але і за якістю туристичних послуг.

Економічна та політична нестабільність, низький рівень життя, відсутність фінансування та незацікавленість державних органів у

розвитку туризму негативно вплинули не лише на структуру туризму та туристичні можливості країни як на внутрішньому, так і зовнішньому туристичному ринку, а й на імідж українського туризму.

Для подолання наявних негативних тенденцій в Україні сьогодні є всі передумови. Зручне географічне розташування, її природні ресурси, клімат, історико-культурний та рекреаційний потенціал – всі ці фактори сприяють швидкому й успішному розвитку туризму в державі, як іноземного, так і внутрішнього.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** За останні роки проблемам розвитку туристичної діяльності приділяли увагу багато вітчизняних дослідників, таких як В. Биркович [1], Л. Кирилюк [2], Л. Коржилов [3], О. Любіцева [4], С. Мельниченко [5] та ін. Особливості формування конкурентоспроможних переваг вітчизняної туристичної сфери на внутрішньому та зовнішньому ринках туристичних послуг розкрито у роботах З. Варналія і Д. Стеченка [6] та інших вчених. Вивченням питань державного регулювання туристичної діяльності присвячені роботи О. Бартошук [7], О. Давидової [8], В. Киф'яка [9], Г. Папириана [10], С. Хлоп'як [11], В. Шаптала [12] та ін.

Незважаючи на вагоме теоретичне та практичне значення досліджень вищезазначених учених, існує необхідність у вивченні питань, присвячених розвитку вітчизняної туристичної сфери. Україна – країна з нестійкою економікою, тому існує гостра необхідність у вивченні напрямів розвитку туристичної галузі, особливо на регіональному рівні, та розв'язанні проблем її фінансування.

**Постановка завдання.** Мета статті – оцінити та проаналізувати стан, тенденції та динаміку розвитку туристичної галузі в Україні, дослідити основні проблеми та перспективи розвитку туризму на сучасному етапі, визначити внесок туризму в економіку України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** «Галузь вражень», як іноді називають туристичний бізнес, сьогодні вважається одним із перспективних напрямків соціально-економічного розвитку країни, регіонів, міст. Адже, за

даними Міжнародної туристичної організації, туристичне господарство генерує 11% валового продукту в світі, 7% світових інвестицій і 5% усіх податкових надходжень. У світовому експорті товарів і послуг частка туризму наближена до 13%, у країнах Європейського Союзу – 14%. Сукупний валовий внутрішній продукт країн ЄС на 8% сформований завдяки туристичній галузі, забезпечує близько 11% економічного зростання, у ній зайнято 12% світових трудових ресурсів [13].

Проте чи можна прирівнювати розвиток українського туризму до світового – це велике питання. Адже, за даними Світового економічного форуму у сфері подорожей і туризму, Україна серед 124 країн світу посідає лише 78-ме місце. За доходами від іноземного туризму, згідно з даними Всесвітньої туристичної організації, Україна посідає останнє місце серед 30 основних європейських країн. Якщо вважати доходи останніх від згаданого виду діяльності за 100%, то ринкова частка нашої держави становить лише 0,3%. А в найближчих сусідів України цей показник у кілька (і більше) разів вищий.

У рейтингу економічного розвитку туристичної сфери від Світової ради подорожей та туризму Україна за всіма позиціями у 2015 році перебувала нижче за середні світові показники.

Поясненням невтішної тенденції може бути неефективне і нераціональне використання природних ресурсів, застарілість матеріально-технічної бази та недостатня розвиненість інфраструктури, недостатньо розвинена система транспортного обслуговування туристів, погіршення соціально-економічної ситуації в країні, анексія Криму, військові дії у східних регіонах України, зменшення кількості робочих місць, інфляція, знецінення національної валюти, відсутність належних економічних, організаційних та інших умов для розвитку туризму, недостатній рівень якості туристичних послуг, відсутність чіткої стратегії розвитку і регулювання індустрії туризму [14].

Водночас, на наш погляд, існує низка проблем щодо кадрового забезпечення туристичних підприємств, пов'язаних із нестачею висококваліфікованих менеджерів у сфері туризму та їх підготовкою.

Як наслідок такої ситуації в туристичній галузі в Україні, Державна статистика фіксує невтішну тенденцію туристичних потоків за останні п'ять років. Зокрема, спостерігаємо зростання охочих виїхати за кордон, тоді як іноземців українські простори не задовольняють як місця для відпочинку. За період 2011–2015 років кількість іноземців, які відвідали Україну з будь-яких причин, скоротилася у 1,7 рази.

Зниження туристичного потоку в Україну приводить до спаду валютних надходжень. Так, у 2013 році вони становили 5 млрд. 825 млн. доларів, а у 2014 році ця сума сягає 2 млрд 732 млн. доларів [15].

Порівняно з 2013 роком майже вдвічі знизився розмір надходжень від туристичного збору до місцевих бюджетів. Ключовою причиною такого спаду активності іноземців є ілюзія повномасштабної війни в Україні [16].

Проте, незважаючи на вищеокреслені аспекти розвитку туристичної галузі, аналіз ситуації в Україні показує, що в туристичному господарстві відбуваються серйозні позитивні зміни: розробляються нові маршрути, розвивається готельна інфраструктура, зростає рівень обслуговування туристів і поліпшується відвідуваність туристичних об'єктів. Туристично-рекреаційні можливості країни викликають неабияку зацікавленість у представників міжнародної туристичної індустрії [17].

Порівняно з 2014 роком у 2015–2016 роках кількість іноземних туристів значно зростає. Позитивну тенденцію, на подив експертів, привнесли такі країни, як Німеччина, США, Туреччина та Ізраїль, що доводить привабливість України для розвинених країн.

Але поруч із міжнародним туризмом варто розглядати і внутрішній, адже вітчизняні мандрівники є своєрідним індикатором життєздатності національного туризму. І взагалі акцент слід робити на українських мандрівниках, адже це більшість туристичних потоків України, а також безкоштовний піар українських просторів іноземцям, тому що задоволений вітчизняний турист зробить більшу рекламу у соцмережах, ніж туристичне агентство зі значними маркетинговими затратами.

Натепер туристичні послуги в Україні надають 1,7 тис. юридичних осіб і 1,3 тис. фізичних осіб. Для мандрівників по Україні в нашій країні діє 4,3 тис. місць для ночівлі: 1,9 тис. санаторіїв і подібних до них установ, а також 2,5 тис. готелів та аналогічних закладів [18].

Проаналізувавши найбільш популярні види туризму в розрізі областей України за класифікаційною ознакою «мета подорожі», слід відзначити, що на теренах України чітко простежуються три типи регіонів за розмаїттям видів туризму.

Перша група регіонів включає Вінницьку, Волинську, Житомирську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку, Чернігівську, Чернівецьку області. Для них характерна гомогенність у наявних туристичних ресурсах та видах туризму. Це насамперед зелений та рекреаційний туризм, які забезпечують комплексний відпочинок туриста, приводять до поліпшення фізичного та морального стану.

До другої групи регіонів віднесемо Дніпропетровську, Запорізьку, Київську, Миколаївську, Одеську, Полтавську, Харківську, Черкаську області. Основною характеристикою другої групи є широкий спектр видів туризму, починаючи від ділового, зеленого і закінчуючи релігійним, проте поруч із цим не можна виявити єдиний вид туризму, який переважає та об'єднує ці регіони.

Останню, третю групу регіонів представляють області, де туризм не займає вагому нішу порівняно з попередніми регіонами: Донецька, Луганська, Кіровоградська, Сумська.

Варто зауважити, що такий аналіз видів туризму за областями дав змогу визначити поширеність видів туризму в Україні (рис. 1).

Найпоширенішими видами туризму в Україні є зелений, рекреаційний, культурно-пізнавальний.

Однією з альтернатив виходу з критичної точки відвідування України іноземцями та розвитку внутрішнього туризму є так званий зелений та рекреаційний туризм, який вже встиг про себе заявити як про успішний та прогресуючий вид діяльності, оскільки є грошово нейтральним і вважається самодостатнім із позиції інвестиційних потреб [20].

Натепер, за статистикою, близько 35% мешканців Європейського Союзу віддають перевагу відпочинку в сільській місцевості [21]. Хоча все ж це меншість, але якщо йдеться про стратегічний план, то слід і розраховувати на декілька кроків уперед. Тому, безперечно, зелений туризм у найближчому майбутньому досягне значного відриву у сфері туризму порівняно з іншими видами.

Напружений ритм життя, постійні процеси урбанізації (як не парадоксально, але навіть технічний прогрес) породжують бажання відпочити за відсутності масового скупчення людей та звичних відвідувань культурних пам'яток. Як мінімум, один раз на рік виникає бажання не ускладнювати собі життя в постійній битві за інформацію, вимкнути гаджети та ноутбуки і просто відпочити.

Простота – це те, чого бракує сучасним людям. Україна як аграрний край має всі перспективи виходу на принципово новий рівень розвитку туризму. Українські Карпати, вихід до моря та дивовижні горизонти на берегах річок – за це іноземці не проти достойно платити, відпочиваючи без обтяжуючої буденності.

Інший вид туризму, який сьогодні набуває значного поширення у світі і може скласти конкуренцію, – це ностальгічний туризм. Він

пов'язаний з поверненням людей до своїх витоків з метою самоінформування про своє походження чи історію народу. В Україні потенціал для розвитку ностальгічного (етнічного) туризму є, оскільки наша держава як колишня частина СРСР має велику історію, розкидану по всьому світі в обличчі іноземців; також еміграційні процеси, що тривають упродовж років незалежності, можуть значно підвищити розвиток вказаного виду туризму.

Питання розвитку туризму більшою мірою спирається на проблему фінансування, оскільки це є найвагомим важелем, який стримує розширення вказаної індустрії. При цьому держава, на жаль, майже не створює економічних, організаційних та інших умов для розвитку туризму. Консультанти зазначають, що мінімально з державного бюджету на розвиток казаной галузі необхідно виділяти щорічно 50–80 млн. грн., але за період 2014–2016 років не було виділено ні копійки [22].

Сьогодні туристична індустрія в Україні потребує санації: як створення нових робочих місць, так і комплексного перегляду основних туристичних зон та напрямів діяльності. Проте держава виділяє недостатньо коштів для існування конкурентоспроможного туризму. Змінити ситуацію на краще, як свідчить іноземний досвід, можна шляхом створення сприятливих умов для залучення інвестицій, оскільки туристичний потенціал України сьогодні розкрито не повною мірою. Так, за оцінками експертів, вклад туризму у ВВП України становить близько 2%, тоді як у розвинених країнах світу цей показник досягає 50% [20].

Для підвищення конкурентоспроможності сфери туризму і курортів необхідно посилити роль держави у цій сфері з одночасним формуванням ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства.

Подолання наявних негативних тенденцій, створення системних і комплексних передумов для розвитку туризму і курортів, поліпшення функціональної та технічної якості складників національного та регіональних туристичних

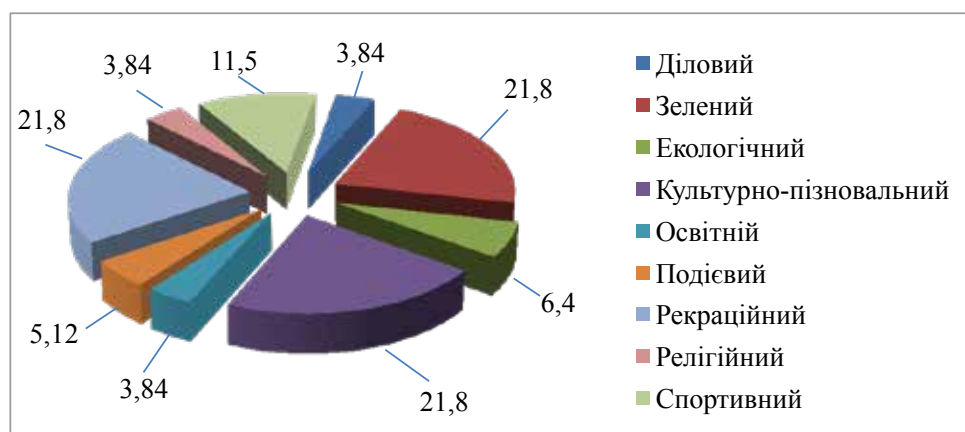


Рис. 1. Розподіл видів туризму в Україні [19]

продуктів повинні стати пріоритетами забезпечення сталого розвитку країни загалом та вагомим складником у вирішенні питань підвищення рівня життя населення [23].

Одне із ключових питань, яке необхідно вирішити в найближчий час, – питання оптимізації взаємодії туризму і культури як на рівні центральних органів влади, так і на місцях. Культурна спадщина, музеї, театри в більшості країн світу є винятково важливим фактором залучення туристів, генерації міжнародних і локальних туристичних потоків. І в результаті цього свого клієнта отримують транспорт і громадське харчування, готелі, місцева промисловість та ін.

По-друге, виокремити туризм як пріоритетну галузь економіки та дати реальну державну підтримку реформам у туристичній індустрії. Зокрема, вдосконалення правового механізму державного регулювання туризму на основі приведення його у відповідність до міжнародних правових норм, стандартів, трендів; упродовження практики бюджетного фінансування вітчизняної туристичної індустрії через реалізацію загальнодержавних та місцевих програм розвитку туризму із залученням до формування цих бюджетів усіх можливих гравців та учасників туристичного ринку; активна державна підтримка промоції України як туристичної держави серед іноземних туристів та просування бренд-меседжів «Україна – країна, що приваблива та безпечна для туризму», а також популяризація серед співвітчизників патріотичних світоглядних позицій щодо необхідності подорожей рідною країною; створення мережі регіональних туристичних брендів як одного з основних ідентифікаторів туристичної промоції території.

По-третє, активізувати роботи щодо збору релевантної туристичної інформації про туристичні ресурси України, заклади, що формують та реалізують комплексну туристичну послугу, партнерів туристичного бізнесу; продукування бази даних про в'їзні, виїзні та внутрішні туристичні потоки, виявляти чинники, що впливають/перешкоджають поширенню туристичної інформації про Україну.

По-четверте, об'єднати юридичних осіб публічного і приватного права шляхом створення громадської організації «Національна туристична організація» як структури, яка просуватиме і функціонуватиме на засадах державно-приватного партнерства.

По-п'яте, реконструкція та модернізація туристичної інфраструктури та підвищення рівня безпеки туристів.

По-шосте, забезпечення інфраструктурного облаштування та інформаційного забезпечення найбільш привабливих для відвідування туристами об'єктів культурної спадщини та приородно-заповідного фонду тощо [24, с. 160].

**Висновки.** Виходячи з окреслених проблем і негативних аспектів розвитку туристичної

галузі України, туризм для України нині повинен стати цінністю, до формування якої необхідно змінити ставлення в усіх суспільних інститутах, а органи державної влади, освітні заклади мають культивувати його переваги як соціально значущого та високоекономічного ресурсу розвитку країни. Особливу увагу необхідно приділити фаховому оновленню кадрового потенціалу органів місцевого управління, музейних закладів, інших установ, дотичних до туризму, а також формуванню цілісної інформаційної стратегії із підтримки туристичної промоції України з боку держави як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках туристичних послуг.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биркович В.І. Розвиток туристичної галузі в регіоні / В.І. Биркович // Університетські наукові записки. 2006. № 2. С. 335–341. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap\\_2006\\_2\\_55](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_2_55).
2. Кирилюк Л.М. Особливості розвитку сільського туризму в Карпатсько-Подільському регіоні / Л.М. Кирилюк // Культура народів Причорномор'я. 2009. № 176. С. 123–127
3. Коржилов Л.І. Туристична галузь України в умовах сталого розвитку / Л.І. Коржилов. // Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 2. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui\\_2014](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014)
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. К.: Альтанрес, 2002. 436 с. URL: [http://tourlib.net/books\\_ukr/lubiceva\\_rtp11.htm](http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp11.htm).
5. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / С.В. Мельниченко. К., 2008. 46 с.
6. Стеченко Д.М. Інфраструктурне забезпечення розвитку рекреаційно-туристичного природокористування у Чернігівській області / Д.М. Стеченко, Г.О. Городинський // Науковий вісник ЧДІЕУ. Сер. «Економіка» : [зб. наук. пр.]. Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. № 1 (9). С. 5–11.
7. Бартошук О.В. Оцінка розвитку туризму в Україні / О.В. Бартошук // Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 7. С. 82–86. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd\\_2012\\_7\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2012_7_23)
8. Давидова О.Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1480>
9. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
10. Папирян Г.А. Международные экономические отношения. Маркетинг в туризме [Текст] : монография / Г. А. Папирян. – М.: Финансы и статистика, 2001. 157 с.
11. Хлопак С.В. Державне регулювання туризму в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. за спец. : 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством / Сергій Хлопак; Київ. нац. торгов.-економ. університет, Київ, 2015. 20 с.
12. Шаптала О.С. Автономна республіка Крим: проблемні питання державного управління сферою рекреаційного обслуговування : [монографія] / О.С. Шаптала. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2003. 264 с.
13. Подмогильний С. Сельский зеленый туризм в Украине [Електронний ресурс] // Все о туризме – образовательный

- туристический портал. 2015. URL: [http://tourlib.net/statti\\_tourism/podmogilnye.htm](http://tourlib.net/statti_tourism/podmogilnye.htm)
14. Державна цільова програма розвитку туризму на 2013–2020 рр. Розпорядження КМУ від 1 серпня 2013 р. № 638-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-2013>.
15. Комліченко О.О. Фактори розвитку туристичної галузі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 8. Частина 3. 2014. URL: [http://www.ej.kherson.ua/journal/economic\\_08/126.pdf](http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/126.pdf)
16. Іноземці стали вдвічі менше відвідувати Україну у 2014 році [Електронний ресурс] // Інформаційне агенство єдність. Київ. 2015.]. URL: <http://www.ednist.info/article/10822>
17. Міністерство культури і туризму України «Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі» 2010 року. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=СВАССЕ6697D400A116E060EE2C513F8C>
18. Туристический бизнес в Украине несет серьезные убытки // Бизнес и финансы. 2016. URL: [http://hyser.com.ua/business\\_and\\_finance/turisticheskij-biznes-v-ukraine-nesyot-seryoznye-ubytki-78698](http://hyser.com.ua/business_and_finance/turisticheskij-biznes-v-ukraine-nesyot-seryoznye-ubytki-78698)
19. Как ЕС помогает развивать «зеленый» туризм в Украине // Українські новини. 2012. URL: <http://ukranews.com/publication/816-kak-es-pomogaet-razvyvat-zelenyy-turyzm-v-ukraune>
20. Кирилюк Л.М. Нові (нетрадиційні) види туризму України // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: географія. Вінниця. Випуск 17. 2008. URL: [http://www.nbu.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/Nzvdpu/geograf/2008\\_17/novi%20vudu%20tyruzmy.pdf](http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Nzvdpu/geograf/2008_17/novi%20vudu%20tyruzmy.pdf)
21. Коржиков Л.І. Туризм в Україні. Класифікація та види // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». № 1528. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3345http://travel.tochka.net/9700-inostrannye-turisty-nedovolny-servisom-v-ukraine/>
22. Туризм и Украина. Несостоявшийся расцвет // РИА Новости Украина. 2015. URL: <http://rian.com.ua/analytics/20150719/370807036.html>
23. Галиця І.О. Нові аспекти управління в туристичній індустрії / І.О. Галиця, І.Л. Мельник // Регіональна економіка. 2012. № 2. С. 155–161.